סיפור הפָּבִּיליוֹן הנעלם

סוכת התזמורת בשדרות ירושלים ביפו



אבני מורשת

תחקיר וכתיבה
ורד נבון

עם סלילת שדרת ג'מאל פאשה ביפו, ב-1915, הוקמה בה סוכת תזמורת – פביליון.
שדרות ירושלים 22 וחצרות יפו של ימינו.

מבנה זה תוכנן כפי הנראה על-ידי המהנדס גדליהו וילבושביץ, מי שתכנן את השדרה כולה.
בתצלום אוויר של הטייסת הגרמנית מ-1917, נראה מיקומו המדויק של ביתן התזמורת (מסומן בחץ) – בין שדרות ירושלים 22 וחצרות יפו של ימינו.



צילום אוויר:
הטייסת הגרמנית,
1917

בזכרונותיו כתב וילבושביץ: "(...) כך עברו עלי הזמנים עד סוף 1915. מצד אחד הייתי שקוע רובי כבולי בהנהלת וסידור ענייני העבודות בתל אביב, ומצד שני בהנהלת העבודה של שדרת ג'מאל פאשה, ועבודה זו האחרונה הלכה והתקדמה עד כדי כך שכבר קישטו את השדרה באופן מרהיב עין סוכת התזמורת, אשר בנייתה בסגנון המוירים, ושדרת התמרים שסידר והעניק במתנה אליהו קראוזה".

בהמשך הוא מציין: "סוכת התזמורת ושדרת התמרים עשו על ג'מאל פאשה רושם כביר". וכך קרה שהמושל התורכי החליט לזמן אותו לפקח על עבודות סלילת שדרה דומה בדמשק: "ולפתע פתאום, ביום 15 בדצמבר 1915, קיבל הקומנדנט חסן בק פקודה נמרצה: 'לשלוח את וילבושביץ תיכף ומייד לדמשק".

לא עבר זמן רב מאז הושלמה בניית הבולבארד המפואר על שם ג'מאל פאשה – ויפו נכבשה בידי הבריטים. שם השדרה הוסב במהרה ל"קינג ג'ורג' אבניו" על שם המלך ג'ורג' החמישי.



גדליהו וילבושביץ (משמאל) עם שני אחיו

ביתני תזמורת כמו זה שהוקם בשדרה ביפו הוקמו ברחבי אירופה וגם במזרח התיכון במאה ה־19, בערי מרחצאות ובפארקים עירוניים. החוקר דני זיס מציין שמקובל היה לבנות ביתנים כאלה בסגנונות אקלקטיים – ניאו אוריינטלי, ניאו ביזנטי או ניאו מורי. העיצוב של ביתני התזמורת היה פחות רציני, ויותר חופשי, כך שניתן היה לצטט מכל מיני מקורות, לערבב סגנונות ולנסות לקלוע לטעם פחות גבוה ואנין. ולא רק הסגנון האדריכלי של הביתנים האלו היה אקלקטי, אלא גם המוזיקה שנוגנה בהם: מוזיקה קלה, אופרטות וקטעי ריקוד מכל מיני מקורות.

בתצלומים המעטים שנשמרו מהפביליון ביפו אפשר לראות שילוב של עמודים ניאו ביזנטיים עם קצת השפעה אוריינטלית, אולי מורית.

אני משתפת כאן את המעט שנשמר ושולב גם בספר השדרה – שדרות ירושלים בעיני הצלמים.



סוכת תזמורת בפתח תקווה
על גבי גלויה מתחילת המאה
מקור לא ידוע

אהבה בשדרה – צדוק ורוז מצטלמים בפביליון

תמונה זו שנמסרה לי מאלבום משפחת שלוש, צולמה ב-1923, על ידי בן המשפחה אמיל מהודר, לכבוד אירוסי צדוק שלוש עם בחירת ליבו רוז. לצדוק שלוש ולאחיו היו עסקים בשדרה היפואית: משרדו שכן בבניין הפסאז' הגדול (שד' ירושלים 6 של ימינו), ולידו חנות חומרי הבניין של האחים שלוש בבניין מס' 11. אולי זו הסיבה שבחר להצטלם במבנה הפביליון הרומנטי הסמוך.
בתצלום היפה אפשר לראות בבירור את סגנון העמודים והקשתות המעטרות את הביתן, ואת המעקה והריהוט שהשלימו את המראה.



צדוק שלוש עם ארוסתו רוז
בפביליון בשדרה ביפו, 1923

צילום: אמיל מהודר,
באדיבות משפחת שלוש

פרנק סחולטן מתעד – 1920-23

לאחרונה נסרקו והועלו לארכיון דיגיטלי של אוניברסיטת ליידן, אלפי תצלומים שצילם ההיסטוריון ההולנדי פרנק סחולטן ביפו, ובהם כמה תצלומים נדירים של השדרה בתחילת שנות ה-20.
סחולטן ביקר בארץ כמה וכמה פעמים בתקופה זו.

התצלומים שלו, שחלקם התפרסם בכמה אלבומים עבי כרס, מהווים תיעוד שערכו לא יסולא בפז – של מבנים, דמויות ואווירה ביפו של שנות ה-20, והוא האוסף המקיף והאיכותי ביותר שישנו מתקופה זו. הארכיון פתוח לציבור, גם להורדת התמונות ברזולוציה גבוהה.
הוא נמצא בקישור הזה.



שדרות המלך ג'ורג' ביפו
צילום: פרנק סחולטן, תחילת שנות ה-20

באוסף צילומי סחולטן נמצאות גם שתי תמונות של איש ונער עם כרכרה ("חנטור" – כרכרה קטנה לנסיעות מקומיות, להבדיל מ"דיליז'נס" – כרכרה גדולה יותר שהסיעה למקומות מרוחקים יותר, מחוץ לעיר).

השניים הונצחו במצלמתו של סחולטן ליד הפביליון.
האם ביקשו ממנו את התמונה למזכרת? ולמה הוצבו סולמות ליד העצים?



שדרות המלך ג'ורג'
ביפו

צילום: פרנק סחולטן, 1920 – 1923
ארכיון אוני' ליידן, הולנד

שופוני" בשדרה – 1925

התצלום שבו בחורים במכונית מדגם פורד T נמצא ע"י החוקר שמואל תגר כשמצוינת בו השנה – 1925, אך ללא פרטים נוספים.

כאן אפשר לראות את הביתן בשלמותו, ולדמיין מי היו הצעירים הנאים, ומי צילם את ה"סלפי" ליד הפביליון.



הפביליון (הביתן) העגול בשלמותו – חופה מעל עמודים – כשבחזית מכונית פורד

נוטעי הוושינגטוניות מבקרים בפביליון – 1925

במהלך העבודה על ספר השדרה יצר איתי קשר פרופ' רם גופנא, ושלח כמה תצלומים מהאלבום הפרטי שלו, בהם גם תצלום נדיר של אביו אפרים קפלן עם חבר, בפביליון בשדרות המלך ג'ורג' ביפו.

אפרים קפלן נולד בשנת 1900 בביאלסטוק. הוא הגיע עם משפחתו לארץ באוגוסט 1914. אחיו יעקב קפלן הוא אחד הארכיאולוגים החשובים ביותר שחקרו את סביבות תל אביב ויפו.
אפרים לא האריך ימים – בגיל 31 נפטר במהלך ניתוח. הוא הספיק לבנות את ביתו בשכונת "תל נורדוי" בתל אביב, והשאיר אחריו אישה, רבקה לוריא, ושני ילדים – אורי ורם. אפרים קפלן נקבר בבית הקברות הישן ברחוב טרומפלדור בתל-אביב.



אפרים קפלן
במקווה ישראל,
1925
מאלבום התמונות המשפחתי

בתמונה זו משנת 1925, נראה אפרים עם חברו הטוב ששמו לא ידוע לנו. שניהם לבושים מיטב מחלצותיהם בהתאם לאופנה הרווחת באותם ימים. הם היו תלמידי מקווה ישראל, בני 16–15, כשנטעו את דקלי הוושינגטוניה בשדרה החדשה. כעשר שנים אחרי הנטיעות, כשהם כבר בני 25, ביקרו בה והצטלמו בפתח סוכת התזמורת.

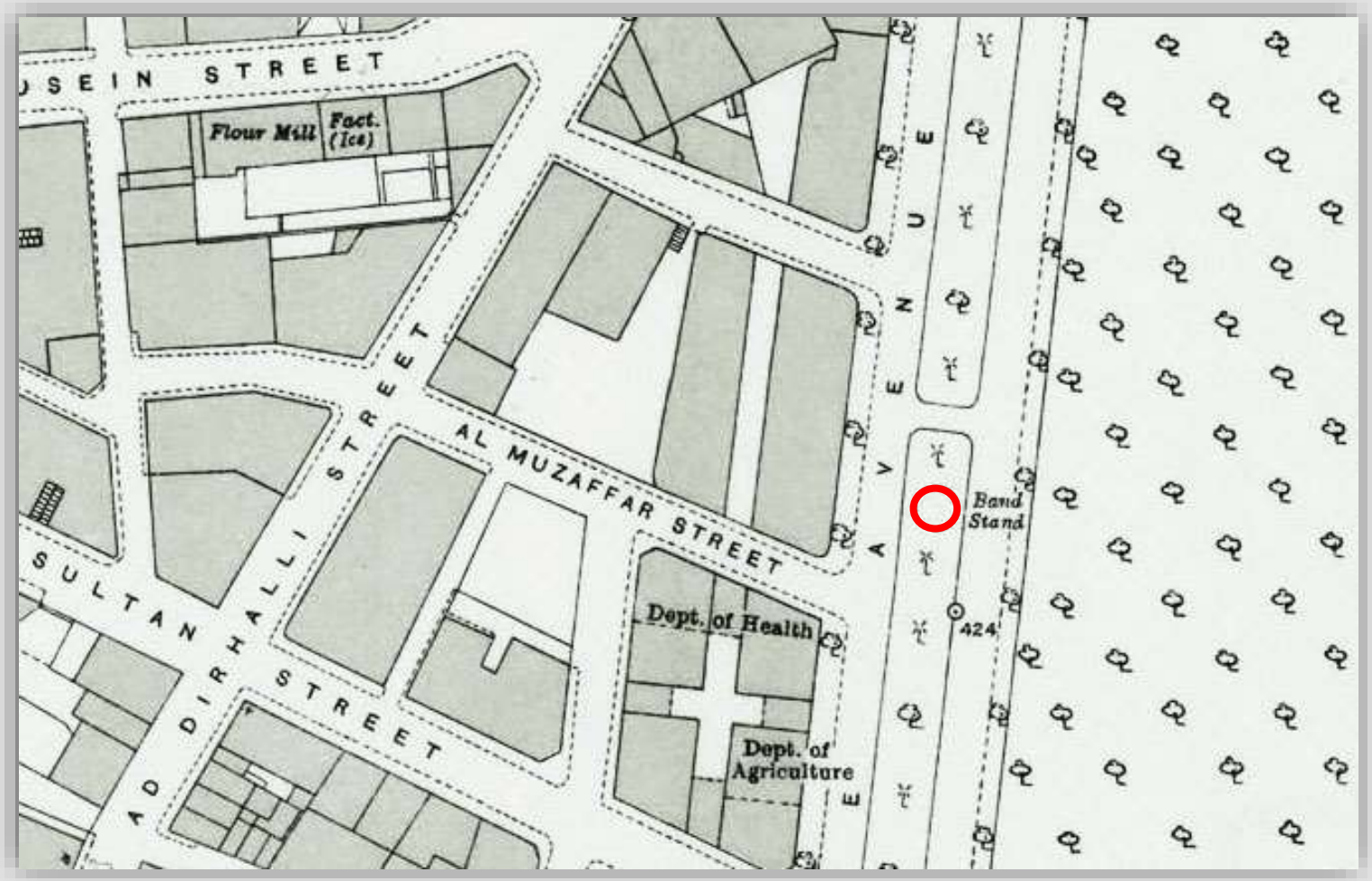


אפרים קפלן (משמאל)
וחבר בפביליון
בשדרות המלך ג'ורג, 1923

באדיבות פרופ' רם גופנא

עד מתי עמד הפביליון בשדרה? זו תעלומה שלא נפתרה עדיין.
במפה בריטית משנת 1936, רואים סימון שלו בעיגול – Band Stand.

ממפות מאוחרות יותר הוא נעדר. סביר להניח שנהרס או התפרק בגלל בלאי טבעי בסוף שנות ה-30.



מיקום הפביליון
במפה בריטית

אין כמו אגדה בחולות תל אביב־יפו

חלפו יותר ממאה שנים מאז הוצב הפביליון בשדרה, שעברה מאז גלגולים רבים. את מקום הדיליז'נסים תפסה הרכבת הקלה, את המראה הרומנטי החליפו עמודי וכבלי חשמל, מעקות בטיחות ומרצפות אפורות. וכך נראה המקום כפי שצילמתי באוגוסט 2023:



לאחרונה ניסה ד"ר שמואל גילר, חוקר יפו, לשבנע את פרנסי העיר לשחזר את סובת התזמורת בשדרה. והיה ויוחלט לבנות מחדש את סובת התזמורת בשדרה ההיסטורית – במחווה ויחס של כבוד לנכסי תרבות ומורשת בעיר, אני מקווה שתצלומים בודדים אלו יובלו לשמש בדי לשחזר אותה קרוב ככל האפשר למקור.
להרוס תמיד קל יותר מאשר לבנות ולתחזק.

שדרות ירושלים כיום,
2023

מקורות:

- תודה למי שעזרו לאתר את תצלומי הפביליון בשדרה: **קובי לידרמן, שמואל תגר, יובל כספי ואביתר שלוש, לביא ונונו, פרופ' רם גופנא ז"ל**
- תודה מיוחדת ל**שמואל גילר** על הקטעים מ**יומנו של וילבושביץ**, ו**לדני זיס** על פענוח סגנון הבנייה

- **קישור לפרטים על הספר:** "השדרה – שדרות ירושלים בעיני הצלמים"

אנו מכבדים את זכויותיהם של בעלי זכויות יוצרים ומשקיעים מאמצים באיתור בעלי זכויות יוצרים לצורך שימוש בחומרים המופיעים באתר. השימוש נעשה על פי סעיף 27א לחוק זכויות יוצרים תשס"ח-2007, ואם לדעתכם נפגעה זכותכם כבעלים של זכויות יוצרים בחומר המופיע באתר זה, הנכם רשאים לפנות באמצעות דואר אלקטרוני לכתובת: info@hamoreshet.org.il בבקשה לחדול מעשיית השימוש ביצירה, וציינו שם מלא ומספר טלפון, וצרפו צילום מסך וקישור לדף הרלוונטי באתר.

הפקה: מתנדבי קבוצת אבני מורשת – תקשורת לנכסי מורשת מוחשית [01/2024]

תחקיר וכתיבה: ורד נבון

עיצוב: זאב הררי

אבני מורשת